

ODNOS IDENTITETA I ULOGA U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SPOLJNOJ POLITICI: ONTOLOGIJA, EPISTEMOLOGIJA I METODOLOGIJA¹

Marko Kovačević

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

APSTRAKT

Cilj ovog rada je da omogući temeljan uvid u ključne teorijske rasprave u vezi sa odnosom identiteta i uloga u disciplini međunarodnih odnosa i analizi spoljne politike, s posebnim fokusom na teorijske pristupe socijalnog konstruktivizma i teorije spoljnopolitičkih uloga. Imajući u vidu odsustvo interesovanja za ovaj pristup istraživanju u regionalnoj akademskoj literaturi, sistematizujem tri dimenzije proučavanja uloga u spoljnoj i bezbednosnoj politici: ontološku, epistemološku i metodološku. U ovom nastojanju da se prokrči put daljim istraživanjima, poseban naglasak se stavlja na uloge malih država u svetskoj politici između strukturnih imperativa i mogućnosti delatništva. Teorija uloga se sagledava u svom odnosu prema konstruktivističkoj analizi spoljne politike, pri čemu se ukazuje na osnovne pojmove teorije uloga, interpretativnu metodologiju i neke primere istraživanja diskurzivnog konstruisanja identiteta i uloga država. U zaključku se osvrćem na neka dalja pitanja i jednu istraživačku agendu identiteta i uloga u međunarodnim odnosima.

KLJUČNE REČI: teorija međunarodnih odnosa, spoljnopolitička analiza, konstruktivizam, teorija uloga, male države

Kontakt autora:

Marko Kovačević je docent na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.
E-mail: marko.kovacevic@fpn.bg.ac.rs; ORCID-ID: 0000-0002-6799-0411.

¹ Ovaj članak je napisan na osnovu istraživanja koje je autor sproveo za potrebe pisanja doktorske disertacije „Identitet malih država i njihove uloge u Organizaciji ujedinjenih nacija“, koja je odbranjena na Fakultetu političkih nauka septembra 2021. godine i čije izmenjene i dopunjene delove sadrži. Istraživanje je podržano radom autora na projektu „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“, br. 179076, finansiranom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVOD

Proučavanje identiteta i uloga se u najopštijem smislu može smestiti pod okrilje konstruktivističkog teorijskog pristupa međunarodnim odnosima.² Početkom 21. veka konvencionalni konstruktivizam je na tragu *Društvene teorije međunarodne politike* Aleksandra Venta postavio temelje identitetskog fokusa u proučavanju međunarodnog sistema (Wendt 1999; Bially Mattern 2005), a potom i spoljne politike (Kubalkova 2001). Proučavanje uloga aktera se odvijalo uglavnom pod uticajem društvene teorije u okviru teorijske „matice”, dok je prema spoljnopolitičkoj analizi raznorodna teorija uloga tokom prethodnih tridesetak godina gradila i svoj donekle specifičan položaj (Wehner and Thies 2014).

Društvene teorije koje omogućavaju proučavanje identiteta i uloga mogu biti razvrstane u „strukturne” i „delatničke”, što se prenosi i na proučavanje međunarodnih odnosa sa njima pripadajućim pristupima i teorijama. U toj naučnoj disciplini teorijski pristupi poput neorealizma, neoliberalnog institucionalizma i umerenog konstruktivizma pripadaju strukturnim teorijama koje posmatraju sistemski nivo analize i pre bi se mogle nazvati svetonazorima. S druge strane, delatničke teorije uzimaju nivo države ili pojedinca kao mesto sa kojeg se posebna ili pojedinačna akcija vrši (npr, neoklasični realizam, spoljnopolitička analiza, različite psihološke ili teorije odlučivanja). Dok „materijalistički” pristupi uzimaju strukturu kao zadatu i određujuću prema delatnicima, „ideacioni” pristupi poput konstruktivizma poimaju strukturu kao društveni konstrukt i proizvod pojedinačnih interakcija delatnika. Stoga, konstruktivistički pristup, u svojoj stečenoj širini i različitostima, pogoduje proučavanju odnosa između identiteta i uloga, i stvaranju sinergije sa drugim društvenim teorijama koje imaju znatan upliv u akademske međunarodne odnose.

Simbolički interakcionizam koji je ustanovio Džordž Herbert Mid u prvoj polovini 20. veka, u temelju je teorija uloga i dao je značajnu inspiraciju prvoj generaciji konstruktivističkog teorizovanja međunarodnih odnosa. Ta činjenica svedoči o njihovoj teorijskoj kompatibilnosti. Za Venta, simbolički interakcionizam je u osnovi konstruktivističkog pristupa strukturama i delatnicima kao „procesima”, odnosno onome što Ričard Ešli (Richard Ashley) naziva „dostignućima prakse” (Vent 2014, 269, 271–272, 158). Potom, „interakcionistička hipoteza o konstitutivnim učincima [...] vidi identitete kao uloge koje su interno povezane sa identitetima uloga drugih aktera” (Vent 2014, 149). Teoretičar spoljnopolitičkih uloga Kameron Tis (Cameron Thies) ukazuje na to da se, zapravo, Ventova teorija kada raspravlja o „tri kulture anarhije” „znatno oslanja na teoriju uloga, i naročito na teoriju identiteta, koja je spoj simboličkog interakcionizma i

2 Pogledati npr. McCourt 2016 za neke novije debate među konstruktivistima.

strukturne teorije uloga” (Thies 2010, 13). Na taj način se nedvosmisleno potvrđuje veza koja postoji između ove dve grane literature.

U novije vreme su pojedini kritički konstruktivisti poput Rebeke Adler Nisen (Rebecca Adler Nissen) primetili da se taj „društveni” aspekt odnosa pomalo izgubio svoju poziciju u odnosu na psihološki ili biološki impuls u konstruktivističkom istraživanju normi i socijalizacije.³ U tom smislu može biti uputan tročlani model „složene socijalizacije” kod Trine Flokhardt (Trine Flockhart). Za tu autorku postoje tri nivoa socijalizacije: međunarodni, unutrašnji-državni/elitni i unutrašnji-nacionalni/narodni. Pritom se domet socijalizacije može procenjivati, na tragu teorije društvenog identiteta, u odnosu na to kakav je učinak identifikacije sa unutrašnjom i spoljašnjom grupom, te se u odnosu na potonje mogu određivati i adekvatne strategije socijalizacije (Flockhart 2006, 100). Razmatranje grupnog odlučivanja kao nivoa kulture i identiteta može se uspešno potom posmatrati u okvirima spoljnopolitičke analize (Hudson and Day 2020, poglavlja 3 i 4).

Malopre spomenuti model složene socijalizacije može nam koristiti bilo da se vodimo konceptom državnog identiteta ili nekih užih *identifikacija* koje su kompatibilne sa interakcionističkim shvatanjem identiteta koje se zasniva na konkretnim odnosima sopstva i drugog. Stoga i ovaj rad nastoji doprineti daljoj afirmaciji interakcionističke osnove socijalnog konstruktivizma. Time se podupire konstruktivističko istraživanje identiteta pomoću interakcionističke teorije uloga, kao suštinski *društveno formiranih* fenomena. Taj korak u izgradnji teorije je neophodan zato što koncepcije spoljnopolitičkih uloga, kao „mešavinu normi, namera i opisa realnosti, koje mogu varirati u svom stepenu specifičnosti i manifestacije” (Aggestam 2004, 89) nije moguće samo preslikati u postojeći okvir Ventovog konstruktivizma ili nekih njegovih kritičkih varijanti. Kao što pišu istraživači spoljnopolitičkih uloga Lesli Vener i Kameron Tis (Wehner and Thies 2014, 420):

„Uloge su svojstva delatnika i struktura, te se mi stoga ne fokusiramo isključivo na sopstvo, a čemu teže ti oblici konstruktivizma bez eksplisitnog razmatranja delatništva drugog. Uloge takođe povezuju identitet i delanje tako što se inkorporiraju deljena očekivanja ponašanja u ime sopstva i drugog. Predstavljajući sopstvo, uloge su stvar unutrašnjeg nadmetanja, uprkos teškom bremenu tradicije.”

Prema tome, ključna razlika između konstruktivističke i interakcionističke varijante spoljnopolitičke analize je u tome da uloge odgovaraju nekoj „dinamičkoj” koncepciji odnosa sopstva i drugog, dok se konstruk-

3 Prema Adler Nisen, iako je simbolički interakcionizam dugo bio zanemaren u međunarodnim odnosima, on se u novije vreme vraća u žižu interesovanja, pogotovo u sklopu tzv. „treće generacije konstruktivizma”, koja nailazi na poveznice sa „međunarodnom političkom sociologijom i istorijom, kritičkom teorijom, i praksama” (Adler Nissen 2016, 29).

tivistička analiza spoljne politike fokusira na sopstvo.⁴ Interakcionistička perspektiva je manje naklonjena statičkom shvatanju identiteta države koje vidi državni identitet kao nekakav ontološki temelj, već je on produkt kompleksne međunarodne socijalizacije.⁵

Da bismo raspakovali odnos identiteta i uloga u šire shvaćenoj konstruktivističkoj varijanti spoljnopolitičke analize, rad je organizovan u nekoliko celina. Prvo se, u ontološkom smislu, taj „susret” identiteta i uloga u njihovom uzajamnom konstituisanju postavlja u odnos sa umerenim konstruktivizmom. Potom se obrazlaže odnos koji je u literaturi uspostavljen između konstruktivizma i teorije (spoljnopolitičkih) uloga. Zatim se osvrćem na kritike koje uglavnom poststrukturalisti upućuju antropomorfizaciji države u umerenom konstruktivizmu i kakve to implikacije ima za proučavanje državnog identiteta, da bih se potom okrenuo teoriji uloga i spoljnopolitičkoj analizi koje su kompatibilne sa simboličkim interakcionizmom i relacionošću zato što su tipski i identitet uloge odnosni u slučaju malih država. U drugom delu rada se, u epistemološkom smislu, detaljnije bavim teorijom uloga u spoljnoj politici i njenim ključnim pojmovima, poput mesta, očekivanja, sukoba, ponašanja, učinka, osporavanja, ili socijalizacije uloga. Potom se ovi koncepti teorije uloga iz rakursa spoljnopolitičke analize sagledavaju u odnosu na specifičnosti međunarodnog položaja malih država i nekih njihovih tipičnih uloga. Posebna pažnja u vezi sa operacionalizacijom ovog okvira pridaje se koncepcijama nacionalnih uloga (KNU) koje premošćavaju analitički jaz između imperativa međunarodne strukture i poteza koje vuku politički odlučioци – a na tragu autora poput Holstija, Harniša i Tisa. U tom smislu se ukazuje na dinamiku uloga u pogledu njihovog sukoba, promene ili prilagođavanja. U trećem delu se ukazuje na metodologiju, tj. moguće postupke istraživanja uloga tako što se obrazlaže interpretativna metodologija koja treba da posluži narativnoj rekonceptualizaciji identiteta na tragu rada „postkonstruktivista” poput Bjali Matern i Subotić i diskurzivnoj rekonstrukciji spoljnopolitičkih uloga. Na kraju rada su ponuđeni primeri iz literature koji mogu ilustrovati istraživačku agendu teorije spoljnopolitičkih uloga, te neka pitanja za dalju raspravu.

4 Uporediti sa Vucetic 2017.

5 Erik Ringmar (Ringmar 1996) raspravlja detaljno o „ontološkom statusu države”.

ONTOLOŠKI UGAO: SUSRET IDENTITETA I ULOGA U KONSTRUKTIVISTIČKOJ ANALIZI SPOLJNE POLITIKE

UMERENI KONSTRUKTIVIZAM KAO POLAZIŠTE

Na samom početku potrebno je ukazati na ontologiju, tj. šta se proučava. Na teorijskoj ravni, u radu se prvo nastoji obrazložiti odnos između identiteta (identifikacija) i uloga država u spoljnoj (i bezbednosnoj) politici, za šta je obavljen kritički pregled relevantne akademske literature. S jedne strane se nalazi literatura o identitetu, koja se sagledava u okviru „konstruktivističkog obrta” u Međunarodnim odnosima u poslednjih četvrt veka. Taj poduhvat je zaokružen delom *Društvena teorija međunarodne politike* Aleksandra Venta, čime je dat i podstrek drugim autorima koji su širili i primenjivali konstruktivistička načela u unutarmeđunarodnih studija. Ovdje se pre svega misli na radove Pitera Kacenzina (Peter Katzenstein), Teda Hopfa (Ted Hopf), Džefrija Čekela (Jeffrey Checkel) i Jute Veldes (Jutta Weldes), koji ne odbacuju kolektivno akterstvo i identitet države (Wendt 1999; Hopf 2002; 2016). Ovi autori su napisali radove u tradiciji Ventovog umerenog konstruktivizma.⁶

Uporedo s tim, na tragu Ventove *Društvene teorije*, konstruktivistička literatura proširila je prostor za bavljenje temama poput ontologije i epistemologije unutar discipline. Time je omogućeno i jasnije smeštanje posebnih teorijskih pristupa u veliku šemu teorija i istraživačkih programa (Kovačević 2017). Na ovaj način se osigurava teorijska konzistentnost i ispitivanje mogućih napetosti među različitim teorijskim pristupima i njihovim, ponekad epistemološki ili ontološki suprotstavljenim pozicijama, i u teoriji se mogu naći drugi primeri takve teorijske integracije.

Jedna od značajnijih kritika mogućnosti podržavljenja identiteta i delatništva je nedavno pregnantno iskazana u radu Ričarda Neda Libova (Richard Ned Lebow). Taj autor savetuje da ne proučavamo neke generalizovane i apstrahovane, kolektivne identitete, već da se prednost da posmatranju pojedinačne „identifikacije” (Lebow 2016). Na ovaj način, smatra Libov, izbegava se zamka neutemeljenih uopštavanja ili totalizacije identiteta i ostvaruje se značajnija raznovrsnost u analizi bez ograničavanja i marginalizovanja aktera u složenim procesima. Flokhart smatra, takođe sledeći Libova, u njenom sagledavanju ontološke bezbednosti države, jer se delatništvo „samokonstituiše kroz procese identifikacije”, što odgovara daljem sprovođenju u delo identitetskog pristupa i postepenog udalja-

6 Pritom, treba imati na umu da se konstruktivizam može podeliti na materijalistički (Nikolas Onuf), umereni (Aleksandar Vent), normativni (Fridrih Kratokvil). O ove tri vrste konstruktivizma izdvojene prema njihovim rodonačelnicima piše Maja Cefus, čiji rad predstavlja iskaz tzv. kritičkog konstruktivizma (Zehfuss 2002, 10–23).

vanja od nekakvog apstraktnijeg ili totalizujućeg pojma identiteta države (Flockhart 2016, 801).

KONSTRUKTIVIZAM I TEORIJA SPOLJNOPOLITIČKIH ULOGA: STANJE DEBATE I PROBLEMI

Ovaj rad uvažava mogućnost postojanja strukturnih i delatničkih perspektiva u razumevanju narativne osnove odnosa identiteta i uloga. Na taj način se pod okriljem „konstruktivističke spoljnopolitičke analize” (Vucetic 2017, 6)⁷ ona tradicionalnija, mahom realistička razmatranja o delanju države povezuju sa novijim shvatanjima procesa identiteta/identifikacije unutar nadograđenog shvatanja koncepcija spoljnopolitičkih uloga.⁸ Posebno je značajno konstruktivističko razlikovanje „korporativnog” identiteta (državnog) i identiteta uloge kod Venta (Vent 2014), koje predstavlja značajan oslonac, ali i polaznu osnovu za dijalog s drugim, posebnijim krilom literature koja obrađuje spoljnopolitičke uloge u okviru konstruktivističke analize spoljne politike.⁹

Prema spoljnopolitičkim interpretativistima Beviru i Dadovu, spoljna politika je „društvena praksa”, a „ponašanje država u međunarodnoj sferi može biti objašnjeno kao oblik društvene prakse, odvijajući se u svetu spoznaje, opažanja i nesporazuma, i stvaranja intersubjektivnih značenja o tome kako svet 'radi' i namera različitih aktera u njemu” (Bevir and Daddow 2015, 274). Budući da nam teorija spoljne politike ukazuje na „multikauzalnost”, na različitim nivoima analize se nalaze različiti oblici uzajamno povezane dinamike: lideri donose *odluke*, prema kojima se države *ponašaju*, i beleže nekakve *ishode*, tj. rezultate na međunarodnom nivou analize (Breuning 2007, 163). U ovom radu se, prema tome, ponašanje malih država sagledava kao odigravanje identitetom oblikovanih uloga u svetlu njegovih ishoda na međunarodnom nivou analize (npr. u okviru sistema UN).

U poslednje vreme u teoriji tek počinje da se ozbiljnije razmatra mogućnost društveno posredovanog razumevanja kao stvaranja smisla, koje diskurs o veličini države ima na spoljnopolitički narativ, delanje i prakse. Starije teorije, a naročito one u okviru realističke i liberalne tradicije, ne mogu u dovoljnoj meri odgovoriti na pitanje kada male države pokazuju

7 U konstruktivističkoj spoljnopolitičkoj analizi identitet nije tek nezavisna varijabla, već je i konstitutivni element delanja koji nije potrebno samo objasniti, već i on sam objašnjava.

8 Na primer, Brommesson (2015, 530) definiše koncepcije uloga kao „u osnovi subjektivno razumevanje [švedske] uloge u spoljnoj politici [...] kako na elitnom tako i masovnom nivou”.

9 Vent (Vent 2014, 195) identitet određuje kao „u osnovi subjektivni ili kvalitet nivoa jedinice, ukorenjen u akterovom samorazumevanju”.

nadprosečan nivo aktivnosti ili kada identitetske argumenate stavljaju ispred svoje raspoložive relacione moći.

U međuvremenu, i problem određenja i operacionalizacije spoljnopolitičke aktivnosti (delanja) ostaje nedovoljno obrađen u literaturi. Anders Vivel ukazuje na probleme operacionalizacije spoljnopolitičkog aktivizma i ističe tri karakteristike zasnovane na doprinosu Danske međunarodnom miru i bezbednosti: promovisanje određenog skupa vrednosti, sagledavanje opcija spoljne politike u regionalnom i globalnom kontekstu i spremnost na upotrebu vojnih sredstava u međunarodnim misijama i operacijama (Wivel 2013, 300–301). Pojedini autori tek su nedavno ukazali na značaj proučavanja društveno posredovanog koncepta veličine države, koji može biti pouzdaniji pokazatelj ili prediktor ponašanja države od „očiglednog” imperativa strukture, iznoseći argumente u prilog posebnom proučavanju spoljnopolitičkih uloga malih država i postavljanju preliminarnu istraživačke agende.¹⁰ U tom pogledu je ilustrativan stav Viktora Žigloa (Victor Gigueux) da je „malenost koncept koji je opažen, interpretiran i konstruisan od strane društava malih država”, i da će „veličina neposredovana nacionalnim koncepcijama uloga imati slabiju sposobnost da predvidi ponašanje” (Gigueux 2016, 39). Prethodno bi značilo da, recimo, političke vođe i drugi nosioci diskursa mogu pozivanjem na status male države jasno predočiti kako subjektivno doživljavaju svoju zemlju i njene mogućnosti u određenom odnosu ili situaciji (npr. u nekoj krizi, ili pitanju koje prevazilazi njene mogućnosti). Na primer, takvo isticanje malenosti i ugroženosti se čak ističe i kao prednost u vidu strategije malih ostrvskih država koja je poznata u teoriji kao „kompetentno izvođenje ranjivosti” (Corbett, Xu, and Weller 2021).

Među autorima koji rade sa teorijom uloga postoje razmimoilaženja oko toga je li spoljna politika vođena identitetima ili ulogama (Cf. Kubalkova 2001; Harnisch *et al.* 2011; McCourt 2014). U literaturi o spoljnopolitičkim ulogama izdvajaju se dve osnovne pozicije. Prva se zanima za susret identiteta i uloga, dok se druga stavlja na stranu samostalnog proučavanja spoljnopolitičkih uloga (McCourt 2014) ili spoljnopolitičkog identiteta (Hopf 2002). U skorije vreme pojavljuje se i tzv. „srednji put” koji polazi od toga da identiteti i diskursi daju značenje ulogama (Nabers 2011). Identiteti i uloge se smatraju kao uzajamno podupirući, dok pristup koji zagovara proučavanje spoljnopolitičkih uloga ima veću eksplanatornu snagu u odnosu na standardnu spoljnopolitičku analizu (cf. Breuning 2011).

Dok Marajke Bruning (Marijke Breuning) predočava teoriju uloga iz ugla umerenog konstruktivizma, Dirk Nejbers (Dirk Nabers) se približava

¹⁰ Nedavno je započet posao koji se tiče argumentacije koja se zasniva na spoljnopolitičkoj analizi i teoriji uloga, te primeni iste kako bi se objasnile razlike u spoljnoj politici malih država. Pogledati posebno Gigueux 2016.

diskurzivnoj perspektivi koja uvažava srednji put između identiteta i uloga, a Dejvid Mekort (David McCourt) izaziva ova stanovišta predlažući da se napusti identitetska strana ovog odnosa u korist koncepta uloge (Mccourt 2014, 7–11). Iako se argumenti koje iznosi Mekort čine uverljivim, ovde smatram da identitet i dalje ima značajno mesto u razumevanju društvene konstrukcije spoljne politike malih država te identitete i uloge ne bi trebalo posmatrati kao isključivu konkurenciju u objašnjenju već kao saveznike.

NEKE KRITIKE ANTROPOMORFIZACIJE DRŽAVE I DRŽAVNOG IDENTITETA

Iako državni identitet predstavlja korisnu apstrakciju u prvoj generaciji umerenog konstruktivističkog teoretisanja, on ipak ne omogućava da se duble pronikne u pokretače i ishode spoljnopolitičkog delanja, i predmet je važnih teorijskih rasprava. Jedno od ishodišta rasprava o državnom identitetu u vezi je sa „ontološkim statusom države”. Naime, prema Eriku Ringmaru (Eric Ringmar), takav status je problematičan jer se država u teoriji uglavnom posmatra kao „telo”, „ličnost” i „akter” (Ringmar 1996). U cilju mogućeg razrešenja ove nedoumice Ringmar predlaže da se uspostavi „narrativni koncept ličnosti” sa njemu kompatibilnim „narrativnim konceptom države” (Ringmar 1996, 439, 440). Istraživačkoj agendi državnog identiteta doprineo je Hopf, koji smatra da „svi spoljnopolitički odlučioici pripadaju istom terenu nacionalnog identiteta koji ocrta šta je moguće, razumno, mislivo i zamislivo” u koji se akteri dubinski socijalizuju (Hopf 2002, 20; Vucetic 2017, 9). Taj „socijetalni konstruktivizam” kod Hopfa, kako primećuje Srđan Vučetić, pretpostavlja postojanje većeg broja državnih identiteta, tj. njihovih koncepcija, koji se mogu međusobno nadmetati. Tako shvaćen konstruktivizam ne nastoji uspostaviti uzročno-posledičnu vezu između „identitetskih diskursa” i „politika, stavova ili odluka”, već se zanima za „šira razumevanja spoljne politike” (Vucetic 2017, 9).

Međutim, teorijska razmatranja o identitetu u međunarodnim odnosima su sve bogatija i raznovrsnija, i kreću se izvan granica konvencionalnog konstruktivizma. Tako, na primer, o *procesualnom* shvatanju identiteta piše poststrukturalista Gzavije Gijom (Xavier Guillaume) (Guillaume 2011). U njegovoj studiji o „dijaloškom pristupu” predložen je modalitet za premošćavanje problema antropomorfizacije države i identiteta, blizak simboličkom interakcionizmu koji daje podlogu mojem daljem razmatranju o identitetu i teoriji uloga. Identitet je, piše Gijom, „u realističkoj tradiciji, prema tome unapred dat i prepoznat kao državni identitet, pa zato nalikuje korporativnom identitetu, ili, u liberalnoj tradiciji, biva razložen u mnoštvo pojedinačnih ili grupnih interesa koje on potom u sebi reflektuje” (Guillaume 2011, 13). Za tog autora, identitet, bez obzira

na to da li je korporativni ili društveni, može se shvatiti kao da je „ospoljeno pounutreno svojstvo jednog društvenog entiteta ako to svojstvo poseduje bez obzira na sve što se nalazi spolja” (Guillaume 2011, 13). Gijom dalje ukazuje na to da se tipski identitet pored svojih unutrašnjih karakteristika mora posmatrati i odnosno (relaciono) u društvenom kontekstu, čime dobija svoje konkretno značenje.

Prethodno zapažanje je važno jer Gijomov tipski identitet sa aspekta odlika političke jedinice preko relacionosti sa drugima pokazuje da su tipski i identitet uloge povezaniiji nego što se to obično misli. Naime, identitet uloge nekog aktera tako postoji samo u odnosu prema drugima, tj. on je odnosan i tipskom identitetu daje neko specifičnije značenje u međunarodnim odnosima. Stoga smatram da na tipu i ulozi zasnovani identitet male države jeste odnosan, te da njegov puni smisao biva ispoljen onda kada se tipski identitet države operacionalizuje u delatnom odnosu sa drugima. Ovakva konceptualizacija odnosa između identiteta i uloga se stoga najbolje može sagledati u ključu interakcionističkog i interpretativnog teorijskog pristupa koji svoje mesto nalaze u okviru teorije spoljnopoličkih uloga.

EPISTEMOLOŠKI UGAO: OSNOVNA RAZMATRANJA O TEORIJI SPOLJNOPOLITIČKIH ULOGA

TEORIJA ULOGA U SPOLJNOPOLITIČKOJ ANALIZI

Cilj ovog odeljka jeste da ukaže na relevantno znanje i njegovo sticanje u vezi sa predmetom proučavanja koji se tiče uloga. Teorija uloga u društvenim naukama ima nekoliko pravaca: funkcionalni, simbolički interakcionizam, strukturalizam, organizacioni, kognitivni (Biddle 1986). Zasnivajući se pre svega na simboličkom interakcionizmu, teorija uloga je od 1970-ih godina ušla u okvire međunarodnih odnosa i spoljnopoličke analize (Holsti 1970). Spoljnopolička analiza i njoj srodna teorija uloga ipak povremeno pokazuju neslaganja u pogledu toga čemu se daje prednost u objašnjavanju spoljne politike: odlukama ili ulogama. Međutim, obe literature imaju mnogo više sličnosti nego li razlika, te obećava njihov potencijal za teorijsku integraciju (Thies and Breuning 2012). Prema Kristoferu Hilu (Christopher Hill) spoljnopolička analiza se usredsređuje na nivo pojedinačnog „delatnika”, tj. političkog odlučioaca koji se bavi konkretnim „izborom politike i odluke” umesto neretko nedokučivog „nacionalnog interesa” koji je u fokusu realističkog pristupa (Hill 2016, 2, 3). Nivo pojedinca je, možemo tvrditi, dugo vremena bio zanemaren u klasičnim međunarodnim odnosima (Hill 2016, 1). Vivel pak smatra da nema potrebe ograničavati se isključivo na proučavanje pojedinačnih spoljnopoličkih odluka

(Wivel 2013, 302). Otuda bi od nesumnjive koristi bilo detaljnije se pozabaviti odnosom između spoljnopolitičke analize i teorije uloga.

Dok savremena spoljnopolitička analiza (i pre svega njena dominantna američka škola) (Hudson and Day 2020; Neack 2019) proučava uloge vođa (političkih odlučilaca) u procesima donošenja odluka, teorija uloga je više zainteresovana za strukturne i idejne učinke koncepcija uloga na spoljnopolitičke odluke. Ovo je jasnije uzme li se, recimo, da su koncepcije spoljnopolitičkih uloga prema Bruning „definicije tipova spoljnopolitičkih odluka ili ponašanja koja donosioci odluka smatraju prikladnim za njihovu državu” (Breuning 2007, 155). Stav po prethodnom pitanju može se sažeti i u shvatanju Kristijana Kantira (Cristian Cantir) i Džulijet Karbo (Juliet Kaarbo), koji smatraju da spoljnopolitička analiza predstavlja „dopunu” teoriji uloga tako što joj daje empirijsku „potporu” i teorijsku „čvrstinu”, te da „koncepcije nacionalnih uloga govore mnogo više o identitetu, prioritetima i politikama neke zemlje” (Cantir and Kaarbo 2012, 19). Spoljnopolitička analiza bi stoga bila usmerena na političko ponašanje, preferencije, ili konkretne odluke institucija i državnika. Za Bruning, taj „odnos između spoljnopolitičkog ponašanja i sposobnosti nije uvek nedvosmislen” jer donosioci odluka sa svojim opažanjima „relativne moći”, „prilika” i „prepreka”, određuju pravac i vrstu delanja (Breuning 2007, 143). Iz gornjeg se da uvideti multiperspektivnost istraživačkih pristupa koji u ontološkom smislu različite strane u ranije spomenutoj debati delatnik-struktura u međunarodnim odnosima. Tako postavljen odnos između spoljnopolitičke analize i teorije uloga, poslužimo li se Hilovim zapažanjem (Hill 2016, 2), može biti shvaćen kao „odnos delatništva prema strukturi”, i „insistiranje na tome da se vidi unutrašnje i spoljašnje kao intimno povezano” (Hill 2016, 29).

OSNOVNI POJMOVI I KONCEPTI U TEORIJI SPOLJNOPOLITIČKIH ULOGA

Spoljnopolitičke uloge se, prema Sebastijanu Harnišu (Sebastian Harnisch), mogu definisati kao „društvene pozicije (kao i društveno priznata kategorija aktera) koje su kontituisane pomoću 'ego' i 'alter' očekivanja u vezi sa svrhom aktera u nekoj organizovanoj grupi” (Harnisch 2011, 8). Položaj te funkcije u grupi je ograničen vremenom i domašajem, i zavisi od strukture i svrhe određene grupe (npr. „nesvrstani”, „saveznik”, „satelit”). Dok su neke od uloga konstitutivne za grupu kao takvu (npr. priznati član međunarodne zajednice), ostale uloge (npr. „uravnoteživač” i „pokretač”) ili kontra-uloge („pratilac” i „agresor”) su funkcionalno specifične (Harnisch 2011, 8). Ovdje identitet određujem kao narativ države o sebi u međunarodnim odnosima. Uloge su pritom shvaćene kao društveno određene, sankcionisane pozicije

koje sa sobom nose delanje i izvođenje (performans) države na simboličkoj pozornici strukturiranog međunarodnog društva.

Zahvaljujući analogiji sa pozorištem i nivoom pojedinca, moguće je osigurati prenos teorije na nivo države, i proučavati spoljnopolitičke uloge tako što je premošćen problem pojedinačnog i korporativnog delatnika. Prema „novom konstruktivisti” Mekortu „i država i drugi sa kojima ona interaguje nastoje ne samo da ubede jedni druge u vrednost njihove definicije sopstvene uloge već da ih ubede u prikladne odgovarajuće uloge” (McCourt 2014, 34). Isti autor (McCourt 2014, 34–37) spor između korporativnog delatništva države i pojedinačnog delatništva rešava tako što priznaje da pojedincima u krajnjoj analizi istupaju i donose odluke u ime države. Na taj način se povezuje strukturalna moć same države i njenog birokratskog aparata koji „obogaćuje pojedince sa moći da čine autoritativne odluke u ime države, što nije u moći drugih pojedinaca u društvu” (McCourt 2014, 35).

Pritom treba imati na umu i Ventovu primedbu da interakcija materijalnih sila koje mogu ograničiti spoljnu politiku nije isto što i konstituisanje društvenih značenja tih spoljnopolitičkih interakcija u idejnom smislu, iako su oni međuzavisni (Vent 2014, 99). U tom smislu, male evropske države ne bi morale strahovati od vojne moći evropskih velikih sila sa kojim su u savezu ili drugih članica EU zbog specifičnosti 'prijateljskog' značenja njihovog odnosa.

Veći broj uloga se u teoriji naziva „skup uloga” (eng. *role set*), i smatra se da što manji broj uloga akter obavlja to one više utiču na njegov identitet (Harnisch 2011, 9). Prema Tisu, što je država integrisanija u međunarodno društvo to više uloga ima, pa tek nastale i mlade države uglavnom fokus stavljaju na ulogu suverenih zemalja (Thies 2013). Zato što uloge stvaraju određena očekivanja u vezi sa ponašanjem aktera (eng. *role expectation*), moguće je govoriti o tome da očekivanje može biti praćeno konformiranjem ili njegovim odsustvom, pri čemu na konformiranje mogu uticati norme, uverenja ili preferencije (Biddle 1986, 81). Posebno su zanimljive situacije kada se od nekog aktera očekuju dve suprotstavljene vrste ponašanja pa nastupa „sukob uloga” (eng. *role conflict*). Smatra se u literaturi iz socijalne psihologije (Biddle 1986, 82) da u takvim situacijama osoba (akter) biva suočena sa pritiscima da postupa na određeni način i da je pod stresom, pa da mora naći način/strategiju da prevlada takvu situaciju (eng. *coping behavior*). Tako je isto prihvaćeno u literaturi da postoje dva mehanizma kojim se ovakva situacija prevazilazi, naime, pomoću društvenog učenja ili adaptacije. Ovi mehanizmi se odnose na promenu ili prilagođavanje same uloge (eng. *role adaptation*), ili promenu ponašanja u ulozi (eng. *role behavior*) kako bi se uloga zadržala. Pored toga, bitno je i pitanje odnosa između uloga i identiteta u teoriji uloga.

Sa konstruktivističkim obrtom u teoriji međunarodnih odnosa početkom 21. veka dolazi do jasnijeg razgraničenja između pojmova identiteta i uloga, pri čemu se, prema Harnišu, odvajaju delovi sopstva (*ego* i *alter*) koji su sada „pounutreni” (endogenizovani). *Ego* je „samo-konceptualizacija položaja aktera” (eng. *self-conception*), dok *alter* predstavlja skup očekivanja ili zahteva koje *ego* postavljaju drugi (domaći ili strani akteri) (Harnisch 2011, 10). U ovom radu sam stanovišta da se unutrašnji aspekti identiteta (političkog, društvenog, kolektivnog, državnog) odnose na *egov* deo sopstva, odnosno njegovu koncepciju uloge koja, prema Ventu, može biti izvor ranije spominjanog identiteta uloge. Prema tome, u konstruktivističkom okviru moguće je analizirati specifične identifikacije, te slojeve identiteta, kao vidove *ega* (identiteta) koji se kroz samokonceptualizaciju uloge sreću sa spoljašnjim opažanjima sopstva i očekivanjima od ponašanja, a koji zajedno u susretu sa drugima, tj. *alterom* rezultuju u socijalno konstruisanoj ulozi i nekom ponašanju koje iz takve uloge može da sledi. Prethodno opisani proces u literaturi se označava kao „lociranje uloge” (eng. *role location*), i prema Tisu predstavlja možda i centralni koncept u teoriji spoljnopolitičkih uloga, jer podrazumeva „susret očekivanja uloga sopstva i drugog, zahteva situacije i signala od strane publike” pri čemu se „proizvodi uloga aktera i određuju uslovi za njeno pravilno sprovođenje” (Thies 2013, 35).

Države uloge mogu „uzimati” iz dostupnog spektra (eng. *role-taking*), „kreirati” za sebe (eng. *role-making*) i „biti dodeljene drugom” (eng. *altercasting*) pre svega od strane velikih sila u međunarodnom sistemu (McCourt 2014, 32–34).¹¹ Od ponuđenih mogućnosti male države retko uspevaju da potpuno samostalno za sebe kreiraju jedinstvene uloge. Iako se ovaj proces u suštini može okarakterisati kao stvaranje uloga, male države u najvećem broju slučajeva uzimaju uloge iz skupa postojećih (pasivno), pre nego što same za sebe (aktivno) kreiraju neke nove uloge koje nisu prošle probu međunarodne socijalizacije. Uloga se može potom izvršavati (eng. *role enactment*) budući da se to odnosi na „vršenje ponašanja od strane odlučilaca prema drugim akterima”. U tom pogledu moguće je, recimo, ispitivati relativni značaj materijalnog i idejnog u procesu kreiranja/uzimanja uloga, odnosno „učinka uloge” (eng. *role performance*). Zato se mora dalje raditi na razrađivanju odnosa između strukture i delatništva, za šta može pogodovati pojam kreiranja uloga (eng. *role making*) kao „stavova i delanja koje nosilac uloge preduzima kada izvršava neku ulogu ili usklađuje nekoliko sukobljenih uloga” (Harnisch 2012, 48–49).

U teoriji je u novije vreme sve zapaženiji i koncept „osporavanja uloga” (eng. *role contestation*) koje znači „društvene procese između pojedinaca,

11 Za određenje *altercasting*-a pogledati Vent 2014, 282.

grupa, i organizacija unutar država i društava u pogledu odabira uloga među ponuđenim opcijama” (Walker, Schafer, and Beiler 2016, 123). Vent nam bitno ukazuje na to da su odnosi između *ega* i *altera* u procesu kreiranja uloga njihovom interakcijom uslovljeni ključnim mestom koje zauzimaju odnosi moći, bilo da je reč o prihvatanju ili promeni njihovog zajedničkog razumevanja.¹²

Ovaj rad se posebno želi razmotriti prethodna teorijska pitanja iz ugla malih država i njihovog učestvovanja u procesima odigravanja ili lociranja uloga, te socijalizacije uloga unutar međunarodnog sistema. U tom smislu empirijska istraživanja bi se mogla posebno pozabaviti načinima, tj. pristupima malih država u preuzimanju (pasivnom), tj. vršenju funkcionalnih uloga, ili pak u kreiranju i oblikovanju (aktivnom) spoljnopolitičkih uloga koje su jedinstvene ili specifične za te države zbog njihovog delanja između strukturnih imperativa (*a la* Volcova neorealistička struktura) i mogućnosti sopstva.

Odlično polazište za takva istraživanja predstavlja Tisova teorija socijalizacije uloga (Thies 2013). Prema toj teoriji koja nadograđuje Volcovu teoriju strukturnog realizma uvidima teorije uloga, sve države učestvuju u procesu međunarodne socijalizacije. Male države bi se otuda mogle svrstati u jedan od pet mogućih *master-statusa*, tj. težišnih uloga u međunarodnim odnosima poput nove države, članice sistema, veće države članice i velike sile (Thies 2013). Nove države su, sasvim očekivano, nedovoljno integrisane u međunarodni sistem i fokusiraju se na učvršćivanje svoje suverenosti. U svom repertoaru praksi one poseduju uzak skup uloga i umnogome su podložne uticajima spoljašnjih aktera koji ih socijalizuju u sistem ili ukalupljaju (eng. *altercasting*) njihove uloge (Thies 2013, 109). Nakon sticanja priznanja i početnog iskustva u međunarodnim odnosima koje može trajati i nekoliko decenija, mala država u međunarodnom društvu postepeno stiče iskustvo odnosa i status članice sposobne da obavlja više funkcija, te igra više različitih uloga. Te uloge uglavnom su kombinacija „pripisanih i postignutih uloga” (eng. *ascribed and achieved roles*), koje neretko jesu predmet i proizvod spoljašnjih pritisaka (Thies 2013, 124). Stoga se može zaključiti da male države uglavnom pokušavaju da se prilagode (svoje interese i identitete) na okruženje koje oblikuju velike sile, ili teže ograničenom uticaju (uglavnom one jače među njima), razumno i smisleno delajući na geografski bližem (pod)regionalnom nivou i unutar multilateralne organizacije gde nastoje da, koliko je to moguće, učestvuju u socijalizaciji drugih aktera u odnosu na njihovu raspoloživu moć i međunarodni status.

12 Vent 2014, 283–285. Vent citira shvatanje Karla Dojča o moći u svetlu perspektive društvenog učenja kao „sposobnost da sebi priuštiš da ne učiš” (Vent 2014, 284). Za razliku od velikih sila, male države suočene sa deficitom moći moraju stalno da uče.

Upravo se u načinu delanja nalazi smisao uloga (onoga što one jesu) – dok su, s druge strane, okruženje i sistemska ograničenja ono što ograničava neku ulogu. Te uloge mala država uglavnom „uzima”, a mnogo su ređe situacije u kojima male i slabe države traže sopstvene uloge i pravac delanja. Nasuprot njima, male i jake nordijske države su čuvane po svojim „specijalizovanim” ulogama (eng. *niche roles*). Dok se jake male države mogu voditi u međunarodnoj politici sopstvenim primerom i normativnom moći kao „normativni preduzetnici” (Ingebritsen 2002), daleko je teže i izazovnije ocenjivati uloge i mogućnosti na rapolaganju slabijim i *novim* malim državama – koje najčešće poštuju pravila iz priručnika za liberalnu izgradnju države.¹³ Ta grupa država posebno je suočena sa izazovima u procesu kreiranja uloge, te u samom početku procesa izgradnje države one preuzimaju tipične i funkcionalne uloge koje su u skladu sa konvencionalnim očekivanjima (npr. suverena država, članica UN), da bi se vremenom njihov skup uloga mogao izdiferencirati.

MOGUĆNOSTI PRIMENE: KONCEPCIJE NACIONALNIH ULOGA (KNU)

Koncepcije uloga (eng. *role conception*), kao opažanje nečije uloge u odnosu na uloge drugih, korespondira sa relacionim određenjem male države (upor. Harnisch *et al.* 2011; Wivel, Bailes and Archer 2014). Kao što ističu Voker i saradnici, „konceptija uloge odnosi se na identitet (kao skup uverenja) uloge koju donosilac odluka internalizuje i može je upotrebiti radi izbora spoljnopolitičkih odluka” (Walker, Schager and Beiler 2016, 123). Takve koncepcije uloge se, prema Harnišu, „odnose na to kako akter opaža svoju poziciju u odnosu na druge (*ego* komponenta uloge), što je iskazano jezikom i akcijom” (Harnisch 2011, 8).

Proučavanje koncepcija nacionalnih uloga (KNU) u ovom pravcu je započeo Kal Holsti (Kal Holsti) (Holsti 1970), u svom uticajnom radu „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”, gde je obrazložio odnos između spoljnopolitičkih determinanti i uloga.¹⁴ Prema Holstiju, „sprovести ulogu” znači „obavezati se na nešto” (str. 234). Isti autor shvata uloge kao povezane sa „državnim atributima” ili „sistemskim atributima” (str. 234), što nije toliko daleko od Ventovog shvatanja državnog identiteta skoro trideset godina kasnije. Uloge i identiteti u međunarodnim organizacijama potrebuju neku vrstu zajedničke tipologije.

13 Pišući o Norveškoj tokom Hladnog rata, Kristijan Stoki smatra da je ona „mala” i „ranjiva” država sa „ograničenim uticajem na međunarodne odnose”, što je središnja tema njenog spoljnopolitičkog diskursa (Stokke 2014).

14 U literaturi na engleskom jeziku je ustaljena skraćenica NRC, te se ovde po analogiji predlaže skraćenica na srpskom jeziku, KNU.

GNU se kod Holstija definišu kao „orijentacije prema spoljašnjem okruženju i obavezivanje na određene zadatke i funkcije unutar različitih skupova međunarodnih odnosa” (Holsti 1970, 306). Isto tako, koncepcije uloga predstavljaju „definicije opštih vrsta odluka od strane kreatora politike, te obaveza, pravila i delanja koja su adekvatna za njihovu zemlju, kao i funkcija, ako ih ima, koje njihova država treba da kontinuirano obavlja u međunarodnom sistemu” (Le Prestre 1997, 4). Filip Le Prestr (Philippe Le Prestre) u svojoj studiji koja se bavi spoljnopolitičkim ulogama velikih i srednjih sila nakon Hladnog rata, nastavlja u tom pravcu ističući da „kreatori politike definišu obaveze i očekivanja koja mogu biti propisana od strane spoljašnjih aktera (propisivanje uloge) ili samostalno stvorena putem definicija koje potiču od kreatora politike (koncepcije uloge)” (Le Prestre 1997, 4). Isti autor sugerije da je ovo drugo Holstijeva istraživačka tradicija koju i on sledi. Pod koncepcijama spoljnopolitičkih uloga se misli na multilateralne i bilateralne odnose koji mogu biti ostvareni između dve države i unutar međunarodnih organizacija među državama. Holsti je pritom izdvojio tipologiju 17 specifičnih GNU za period između 1965. i 1967. godine. Tih 17 koncepcija uloga kod Holstija su: bastion revolucije – oslobodilac, regionalni lider, regionalni zaštitnik, aktivno nezavisni, podržavalac oslobođenja, anti-imperijalistički delatnik, branilac vere, posrednik-integrator, saradnik regionalnog podsistema, razvojni, most, verni saveznik, nezavisni, primer, unutrašnji razvoj, izolovani, štćenik (Holsti 1970, 260–273), koje inspirišu i savremena istraživanja.¹⁵

U proučavanju koncepcija spoljnopolitičkih uloga Le Prestr ističe da se bavi „predstavama o ulozi koju država treba da igra na međunarodnoj sceni, a ne delanjima koja mogu biti izraz tih koncepcija, kao ni vezama između uloga i ponašanja” (Le Prestre 1997, 10–11). Međutim, predstave o ulogama mogu biti polazište za dalja istraživanja političkog ponašanja, dok se specifično delanje ovde posmatra kao oblik neke tekstualno iskazane spoljnopolitičke koncepcije. Ovakva postavka odgovarala bi i onome što se u najnovije vreme u teoriji naziva „slika uloge”, tj. relativno stabilno i delatno znanje o nekom diskurzivno predstavljenom „osnovnom konceptu” (Berenskötter and Stritzel 2019). Na drugom mestu, Vučetić ukazuje na konstruktivističko gledište prema kojem bi državni identitet sadržao unutar sebe i koncepcije uloga. Ako bi se to prihvatilo, onda bi se moglo reći da državni identitet snabdeva aktere sa osećajem trajanja u vremenu te „definiše [koncepcije uloga] i razrešava sukobe među njima” (Vučetić 2017, 6–7). Čak i da je to shvatanje široko prihvaćeno, a u literaturi o tome ne postoji saglasnost, u ovom radu se opredeljujem da identitete i uloge posmatram kao posebne entitete. Iako identitet sam za sebe

¹⁵ Za pojedine kritike ovog pristupa, pogledati, npr. Cantir and Kaarbo 2012. Za novija istraživanja, proširenu tipologiju i primenu GNU pogledati Kara and Sözen 2016.

ne može objasniti ponašanje, on zajedno sa ulogom nesumnjivo čini jedno od izvorišta idejnog i akcionog u politici, i nalazi se u dinamičkom, evolutivnom odnosu sa ulogama u okviru onoga što nazivam kompleks identiteta i uloga (KIU).

RAZUMEVANJE DINAMIKE ULOGA: STALNOST I PROMENA

Koncepcije spoljnopolitičkih uloga nisu statične, već su uslovljene i menjaju se s protokom vremena. To bi dalje značilo da promena identiteta države sa sobom nosi i promenu spoljnopolitičke koncepcije uloge koja može povratno uticati i na razumevanje identiteta političke zajednice u određenoj meri. U slučaju malih država, sukob između koncepcija uloga velike i male države, odnosno očekivanja od uloga malih država je posebno značajan.¹⁶ U nastavku se bavim detaljnije aspektima dinamike uloga: kao što su njihov *sukob*, *promena* ili *prilagođavanje*.

Države se neretko nalaze pred izazovom kada njihova koncepcija sopstva dođe u sukob sa očekivanjem uloge od strane značajnih drugih, obično moćnijih aktera. U tom smislu, male države često bivaju stavljene pred ključni izbor između promene uloge ili promene ponašanja. Promena uloge ima implikacije i na koncept identiteta države. U ovom slučaju sam saglasan sa Nejbersom u stavu da identitet pruža ulogama, kao društvenim pozicijama, njihov smisao. Naime, Nejbers smatra da „identitet pruža akteru određeni ugao kroz koji se interpretira njegova ili njena društvena situacija i očekivanja od prikladnog ponašanja koja dolaze s tim. Prema ovoj perspektivi, identitet je niz značenja koja obeležavaju aktera u nekoj ulozi” (Nabers 2011, 74). Međutim, identitetska objašnjenja, kako zapaža Mekort, ne mogu nam odgovoriti na pitanje zašto je neko delanje „društveno smisleno”, i ono zato mora biti dopunjeno „pozivanjem na društvene uloge” (McCourt 2011, 1600).

Promena uloge ili čitavih njihovih skupova je obrazložena kod Harniša, koji smatra da one mogu biti „determinante sprovođenja uloga (eng. *role enactment*) i formiranja identiteta”. Sprovođenje uloge podrazumeva „ponašanje” delatnika kada se uloga „izvodi” (Harnich *et al.* 2011, 9). Promena uloge može biti shvaćena kao njeno prilagođavanje (eng. *role adaptation*), u smislu „menjanja strategija i instrumenata u izvođenju uloge, pri čemu svrha te uloge ostaje nepromenjena”.¹⁷

16 Kod Le Prestra (Le Prestre 1997, 10), posebno pogledati sledeća istraživačka pitanja: 4) „Koji činioци objašnjavaju evoluciju, inerciju, sadržinu i legitimaciju uloga?”, 5) „Kakvi sukobi uloga mogu izbiti i kako ih je moguće rešiti?”, 6) „Kako možemo objasniti razlike i sličnosti između (osam) država koje posmatramo?”.

17 Pogledati Harnich *et al.* 2011, 9. Dalje je razjašnjen odnos između spoljnopolitičke analize i prilagođavanja. „U FPA literaturi, prilagođavanje je slično sa tri nivoa spoljnopoliti-

Uloge mogu imati regulativne i konstitutivne učinke u međunarodnim institucijama. To znači da „međunarodne institucije teže stabilizovanju nacionalne koncepcije uloga, ali one mogu da prouzrokuju promenu uloge ako i kada funkcionalno izdiferencirane uloge unutar institucija se povećaju ili smenjuju, pritom postajući nekompatibilne sa komplementarnim institucionalnim ulogama ili rivalskim nacionalnim ulogama” (Harnich *et al.* 2011, 2). Primera radi, konstitutivna uloga Ujedinjenih nacija se, između ostalog, odnosi na pitanja državnosti, rešavanja sukoba i međunarodnog statusa država. Kako to zapažaju pojedini istoričari međunarodnih organizacija, UN imaju bitnu ulogu u „rasprostiranju i stvaranju ideja u odgovoru na globalne izazove” (Emmerij, Jolly, and Weiss 2001, 11). Male države su istovremeno korisnici i davaoci tom globalnom poduhvatu. Na sličan način, uticaj Evropske unije na njene države članice je značajna tema za istraživače normativne socijalizacije, i ovo su sve regulativni učinci koji utiču na ponašanje država.

Promena identiteta, pa samim tim i uloga, može se razumeti i kroz rad Trine Flokheart, koja postavlja idealtipski model promene (evolucione i revolucionarne) na nivou strukture i delatništva.¹⁸ Prema toj autorki, može se govoriti o promenama na strukturnom i delatničkom nivou, a koje se odnose na „bivstvovanje” i „činjenje”. U skladu s tim, odgovarajući predmeti promene su trostruki: 1) materijalni, insitucionalni i ideacioni na sistemskom nivou, 2) identitet, znanje i narativ na nivou delatnika – bivstvovanja, 3) praksa, delanje i društveni odnosi na nivou delatnika – činbenika). Ovaj model je koristan zato što „tokom godina, konstruktivizam je baratao sa sva tri oblika promene, ali njihova razlika nije bila eksplicitno naznačena. Ovi različiti oblici promene se doživljavaju kao promene u materijalnom, ideacionom ili diskurzivnom miljeu delatnika ili kao promena u shvatanju 'ko sam ja' ili 'šta ja radim'” (Flockhart 2016, 809).

U tom smislu, ovaj rad u svom teorijskom modelu odnosa identiteta i uloge u stanju kretanja i promene dodaje vremenitost (eng. *temporality*) u samorazumevanju države kao aktera, što bi odgovaralo nivoima strukture i bivstvovanja delatnika kod Flokheart. Nadalje ćemo videti na koji

tičke promene u Hermanovoj tipologiji: 1) povećana ili smanjena upotreba pojedinih instrumenata, 2) menjanje načina na koji se pojedini instrumenti (taktike) koriste, 3) menjanje načina na koji se problem opaža (strategija). U proučavanju spoljnopoličkog učenja, prilagodavanje, u ovom smislu, podseća na prosto učenje – tj., promene u ponašanju podstaknute neuspehom kada niti vrednosti niti ciljevi aktera nisu predmet ocene” (Harnisch 2011, 10).

¹⁸ „Prema ovoj koncepciji promena može biti evolucionarna ili revolucionarna, u zavisnosti od toga da li je 'epizoda' kritični (izmeštajući) događaj koji vodi preoblikovanju postojećeg miljea, ili je epizoda samo jedan manji događaj koji zahteva prilagodavanje izvođenja unutar postojećeg strukturalnog okruženja” (Flockhart 2016, 810). Prethodnom se može dodati i to da promena od početka ne mora biti dalekosežna, sve dok se ne sagledaju njen ukupan domet i učinak.

način je moguće premostiti metodološku nelagodu koja postoji između umerenog konstruktivizma i proučavanja spoljne politike kao tekstualne stvarnosti u svetlu interpretativnog pristupa koji se zasniva na narativnom postkonstruktivizmu.

METODOLOŠKI UGAO: INTERPRETATIVNA METODOLOGIJA U ISTRAŽIVANJU SPOLJNOPOLITIČKIH ULOGA

Spoljnopolitička analiza se u najnovije vreme pokazala spremnom da prihvati i „interpretativni pristup” od konstruktivista, što je rezultiralo otvorenošću istraživača prema pojmovima kao što su 'jezik' i 'identitet' u okviru 'narativne analize'. Narativi se stoga definišu i kao „strategije” političkih zvaničnika kojima se uloge stavljaju u određene okvire značenja „radi postizanja specifičnih ciljeva i interesa”. U njima se, potom, mogu pronaći obeležja koncepcija uloga sa njima svojstvenim elementima poput mesta odigravanja, „tačke preokreta” i diskurzivnih elemenata koji mogu ukazivati i na mogućnost promene uloga (Wehner and Thies 2014, 421). Imajući u vidu prethodno zapažanje, dalje ću se baviti problemima koji se dotiču identiteta i uloga, te predložiti neke načine za modifikaciju Ventovog umerenog konstruktivizma prema postkonstruktivizmu.

Iako interpretativni pristup pretpostavlja spoljnopolitičke narative kao promenljive i kontigentne, primetno je odsustvo istraživanja koja za metod uzimaju analizu diskursa kao dubinski pristup.

TEORIJA DRUŠTVENOG IDENTITETA

Pišući o teorijskim objašnjenjima razloga koji stoje iza nekog društvenog ponašanja, a imajući u vidu koncepte poput identiteta i normi, Flockhart ukazuje na teorije društvenog identiteta (TDI) i narativne teorije (Flockhart 2016, 811–812). Naime, TDI objašnjava vezu između „identiteta, normi i ponašanja”, i nastoji ponuditi odgovore u vezi sa razlozima identifikacije aktera i njihovog pridržavanja za određene norme kojima se ispostavljaju očekivanja u vezi sa ponašanjem. Ta teorija pretpostavlja da je ponašanje pre svega podstaknuto ciljevima poput samopoštovanja do kojeg se dolazi članstvom u prestižnim društvenim grupama (Flockhart 2016, 811).

Teorija društvenog identiteta nam može pomoći da razumemo podsticaje za ponašanje pojedinaca unutar društvene grupe, ali nam ne može u svakom momentu pomoći da razumemo ponašanje korporativnih delatnika poput država u međunarodnom sistemu. Pritom je potrebno uračunati ovde i problem odbacivanja korporativnih delatnika u poststrukturalističkim teorijama. Sa tim problemom se suočio i Vent koji je predstavio mogućnost državnog identiteta. Takvo stanovište je u savremenoj teoriji

međunarodnih odnosa u priličnoj meri osporavano – te se otvorio prostor za reafirmisanje teorije uloga kao svojevrsnog mosta između „psihološke” teorije društvenog identiteta i novijih, „socioloških”, konstruktivističkih pristupa. Ovi sociološki pristupi naginju ka „delatničkim” i teorijama koje ispituju delanje (akciju) i donošenje odluka u međunarodnoj politici. Takvo delanje u konstruktivističkim teorijama je moguće zato što njihovo shvatanje identiteta počiva na deljenom znanju (Bially Mattern 2005, 7).

POSTKONSTRUKTIVIZAM

Uprkos prethodnim raspravama, konstruktivistički pristup ipak nudi jedno elegantno rešenje ove problematike (upor. Bevir and Daddow 2015, 273–287). Dženis Bjali Matern tako predlaže tzv. „postkonstruktivizam” kao drugu generaciju u razvoju ovog teorijskog pristupa, pri čemu se identitet definiše, na tragu filozofa Fransoa Lijotara, kao „narativni konstrukt natopljen u moći” (Bially Mattern 2005, 9). Ona obrazlaže da ovaj narativni „postkonstruktivizam” biva nadahnut poststrukturalističkim konceptom narativa koji otelovljuje identitet, ali se ipak razlikuje od poststrukturalističkih teorija međunarodnih odnosa (Bially Mattern 2005, 8). Identitet je u narativnom vlasništvu govornika, smatra Bjali Matern. Narativ je shvaćen kao „specifičan proces predstavljanja putem kojeg autor kazuje događaje (Bially Mattern 2005, 9).

Značajan doprinos proučavanju identiteta i interesa u spoljnoj politici dala je Veldes, koja je pokazala da su, među realistima omiljeni, nacionalni interesi ipak socijalno konstruisani. Prema toj teoretičarki, nacionalni interesi su „kreirani kao smisleni objekti na osnovu deljenih značenja kroz koja svet, a naročito međunarodni sistem i mesto država u njemu, bivaju shvaćeni” (Weldes 1999, 4). Ovde bih se složio sa shvatanjem prema kojem su „interesi države već obuhvaćeni unutar reprezentacija u kojima se uspostavljaju identiteti i odnosi među relevantnim akterima ili objektima” (Weldes 1999, 14). Veldes podseća na to da sadržaj realistički shvaćenog nacionalnog interesa nije kontekstualizovan. Otuda bi trebalo tragati za značenjima koja neki nacionalni interes može imati u konkretnoj situaciji što omogućava upravo konstruktivistička teorija.

Kako konstruktivisti smatraju da je interes društveno konstruisan i proističe iz identiteta, za spoljnu i bezbednosnu politiku je prema Veldes bitan tzv. „bezbednosni imaginarijum” – „struktura dobro ustanovljenih značenja i društvenih odnosa iz kojih bivaju kreirane reprezentacije sveta međunarodnih odnosa” (Weldes 1999, 10). Ovo je značajno jer iz tog imaginarijuma proizilaze reprezentacije diskursa, na osnovu kojih se daje smisao konkretnim nacionalnim interesima (Weldes 1999, 10). Tako shvaćeni nacionalni interesi predstavljaju „koncept na osnovu kojeg kreatori poli-

tika razumeju ciljeve koje države ostvaruju u okviru spoljne politike [...] i podršku za državno delanje” (Weldes 1999, 2).

U tom smislu, ja smatram da su spoljnopolitičke uloge u vezi sa identitetom i identifikacijama u okviru konstruktivističkog istraživačkog programa kao okvir za spoljnopolitičko delanje. Uloge su uže od nacionalnog interesa, konkretnije su, a mogle bi biti uključene u trijadu imaginarijum – identifikacije – uloge na tragu argumentacije koju je dala Veldes. Na ovaj način se iskazuje valjanost proučavanja odnosa između identifikacija i uloga u međunarodnim odnosima.

U svrhu dalje razrade teorijske argumentacije u ovom radu značajno je podvući da u najnovije vreme interpretativna struja unutar spoljnopolitičke analize sve jasnije uviđa odnos između kolektivnih identiteta i njihovih predstava. Prema Beviru i Dadovu, reč je o različitim „tradicijama znanja o svetu”, koje su predmet tumačenja različitih zajednica znanja u situacijama koje zahtevaju rešavanje dilema u procesu donošenja političkih odluka (Bevir and Daddow 2015, 283). Interpretativna strana omogućava da se odnos između identiteta i uloga detaljnije razloži unutar široko shvaćenog konstruktivističkog pristupa koji je nastavio da se razvija u poslednjih dvadesetak godina. U ovom radu se prihvata saznajna prednost pojma identifikacije iz novije literature u odnosu na nekakav zaokruženi, nedeljivi ili antropomorfizovani identitet. To je posebno značajno za razumevanje veza između identifikacije kao konkretnije predstave nekog narativizovanog identiteta, odnosno raščlanjivanja složenih identitetskih struktura. Prethodno razmatranje je značajno budući da je ono kompatibilno sa lijotarovskim shvatanjem o identitetu kao narativnom vlasništvu govornika, u ovom slučaju, donosioca odluka ili diplomate.

NARATIVNA OSNOVA DRŽAVNOG IDENTITETA

Pojam narativa blisko je povezan sa razumevanjem sveta i kreiranjem identiteta. Prema sociološkinji Margaret Somers (Margaret Somers) (Somers 1994, 616, 621), narativi ili pripovesti su bitni za političku zajednicu zato što se nalaze u osnovi konstruisanja (kolektivnog i pojedinačnog) identiteta (Somers 1994, 621). Narativi su „konstelacije *odnosa* (povezanih delova) uklopljenih u *vreme* i *prostor* koji su konstituisani *kauzalnom fabulacijom*. Za razliku od pokušaja proizvođenja značenja pomoću smeštanja događaja u specifičnu kategoriju, narativnost predupređuje stvaranje smisla na osnovu neke izolovane pojave” (Somers 1994, 616). Pomoću narativa „osmišljavamo svet i stvaramo naše identitete” (Somers 1994, 606; Subotić 2016, 612). Za Jelenu Subotić, narativi predstavljaju „kognitivni okvir koji daje značenje političkom delanju”, i mogu se razumeti kao „jasna i svrsishodna priča o identitetu” koja omogućava „autobiografiju” nekog aktera (Subotić 2016, 613, 612). Ista autorka navodi stanovište iz literature da su narativi

„uklopljeni u svakodnevni diskurs, dijalog, i retoriku, i da oni postoje u jednom uzajamno osporavanom odnosu” (Subotić 2016, 612).

Narativnost kao proces osmišljavanja sveta bi, prema tome, značila da se smisao nekog pojedinačnog čina ne može shvatiti bez njegovog smeštanja u jedan širi vremenski i prostorni kontekst. Prema Somers, narativnost povezuje odvojene događaje i pretvara ih u „epizode” u nekakvom smislenom redosledu koji se postiže tehnikom „fabuliranja” (eng. *employment*) (Somers 1994, 616). Postoje i tzv. „metanarativi” (Somers 1994, 619) koji daju određeni uređujući smisao drugim narativima nižeg reda, što u ovom radu povezujem sa Tisovom konceptualizacijom „master statusa” država u međunarodnim odnosima (Thies 2013). Jedan od takvih master statusa, tj. master narativa bi bio i neki uopšteni okvir za priču o maloj državi kao liliputancima, slabom ili veštom i prilagodljivom akteru.

U tom smislu, identitetski narativi u sebi sadrže izvesne tekstualne markere koji mogu prilično pouzdano da ukažu na tip ili karakter odnosa između nekog relacionog identiteta (npr. identitet male države) i spoljnopoličkih uloga koje mogu informisati potonji putem delanja i pritom same biti oblikovane u tom uzajamno konstituišućem odnosu. Kao primer operacionalizacije narativnog pristupa, Flokhardt ukazuje na koncept „narativnog šatla” koji je razvio poststrukturalista Feliks Sijuta (Felix Ciuta). Taj koncept podrazumeva da su narativi i identiteti predmet stalnih tumačenja i uzajamno se sagledavaju u procesu promišljanja koji obuhvata događaje i ocenu njihovog učinka (Flockhart 2016, 812). Njime se zastupa mogućnost promene i odbija se fiksiranje identiteta i njihovih saopštavanja. Takav postupak je svakako bliži već obrazlaganom procesualnom shvatanju identiteta kod poststrukturalista kao što je Gijom. Narativni pristup se koristi i za ispitivanje načina na koji države odgovaraju na bezbednosne izazove kroz selektivnu upotrebu svojih identitetskih narativa. Iako ja uvažavam narativni obrt, smatram da je moguće spoljnopoličke narative posmatrati kao relativno stabilizovane, ali ne i nepromenljive konceptualizacije kompleksa identiteta i uloga. Pritom se analizom diskursa mogu dubinski sagledavati jezički oblikovana i iskazana osnova identiteta i uloga, te ispitati njihove reprezentacije u tim narativima koje oblikuju tekstualnu stvarnost svetske politike. Ovim se na sazajnom planu obezbeđuje konzistentnost sa postkonstruktivističkim pristupom, o čemu je već raspravljano u ovom odeljku.

IDENTITETSKI NARATIVI, DISKURZIVNA KONSTRUKCIJA SPOLJNOPOLITIČKIH ULOGA I NEKI PRIMERI ISTRAŽIVANJA

Relacioni identitet male države je istovremeno i svojevrsni „identitet uloge” (upor. Vent 2014) u opštem smislu, koji je moguće dodatno konkretizovati posredstvom tzv. identifikacija. Ta konkretizacija se kreće duž kritika koje

su uspostavili teoretičari poput Libova, obrazlažući ograničenja reifikovanog identiteta. Specifične identifikacije i njihove predstave ovde posmatram kao konkretizacije nekog šireg aspekta identiteta. Države se ispoljavaju u diskurzivnim koncepcijama spoljnopolitičkih uloga. Te koncepcije su izraz složene društvene stvarnosti, i konstituisane su jezikom i različitim praksama. Ovde istražujem diskurzivnu osnovu narativa koji su nosioci identiteta i uloga posredstvom zvaničnih identifikacija. Iako se ne zanima za spoljnopolitičke uloge, na primeru finske politike, Kristofer Brauning (Christopher S. Browning) ispituje kako se identiteti ispoljeni u narativima odnose na spoljnopolitičko delanje, pri čemu su diskursi istorijski uslovljeni, a identiteti u stalnom kretanju. Uprkos toj nepostojanosti i nestabilnosti diskursa, taj autor smatra da se određene „narrativne strukture mogu nataložiti”, te se istorijski slučajevi mogu sagledavati u odlikama identiteta države sadržanih u ključnim temama unutar „identitetskih narativa” (Browning 2008, 15). Pomenutu Brauningovu studiju ipak uzimam za koristan primer narativne konceptualizacije jednog spoljnopolitičkog identiteta u stanju promene. Najposle, takav pristup je kompatibilan sa pretpostavkama interpretativne paradigme i teorijom spoljnopolitičkih uloga.

U kontekstu spoljnopolitičke analize, ovaj diskurzivni pristup konstruisanju uloga i identiteta može biti od značaja za razlikovanje između identiteta i identifikacije. Ta razlika je predmet nekih razmatranja u novijoj literaturi, na primer kod Libova ili kod Bušera i Jaspера (Bucher and Jasper 2017). Potonja dvojica autora na primeru kreiranja švajcarske spoljne politike pridaju pažnju identifikacijama, a ne identitetu u širem smislu. Oni smatraju da „posebni skupovi identifikacija su vremenski i nekompletno stabilizovani u odlučivanju, te ne prethode ili ne informišu delanje” (Bucher and Jasper 2017, 391). Dalje, ti autori savetuju da „preusmerimo naše istraživanje od analize identiteta kao *supstancije* koja prethodi proučavanju *činova identifikacije u odnosima* (figuracije)” (Bucher and Jasper 2017, 394). Njihov okvir je kompatibilan sa istraživanjem pojedinačnih identifikacija, i odnosom sopstva i drugog u diskurzivnoj konstrukciji identiteta na tragu ranije pomenutog Nejbersovog rada. Naime, Nejbers tvrdi da se „pojedinačnik ne može u celosti poistovetiti sa subjekatskom pozicijom koju pruža diskurs, već je primoran da popunjava strukturne praznine identifikovanjem” (Nabers 2011, 85).

Upravo je u zvaničnom diskursu i govornim činovima moguće pronaći iskaze koji govore o spoljnopolitičkim ulogama (tj. njihovim koncepcijama) koje su delimično utemeljene u nekom kolektivnom identitetu. Jedan kolektivni identitet jeste ideaciono-psihološki kompleks koji u sebi sadrži predstave o nekom društvenom ili organizovanom (narativnom) sopstvu.¹⁹ Iz

19 Za koncepciju narativnog i njenom prenošenju u teoriju spoljnopolitičkih uloga, videti sledeće zapažanje koje iznose Vener i Tis. Ti autori su predložili da tzv. narativna koncep-

ustaljenih pripovesti se mogu uzimati neki elementi i biti predmet detaljnijeg proučavanja. Problem delatništva aktera u odnosu na učinke strukture se rešava tako što se u okviru specifične koncepcije uloge može pratiti odnos između „učinka uloge” (eng. *role performance*) i „samoprepoznavanja” (eng. *self-identification*) (Harnisch 2011, 9). Kao potvrdu jedne takve mogućnosti nadovezujem se na stav o validnosti narativnog pristupa istraživanju koji iznose Vener i Tis, prema kojem narativi stabilizuju uloge i omogućavaju akterima da delaju pri čemu uloge u sebi nose značenja koja se u interakciji sa drugima mogu utvrđivati i menjati (Wehner and Thies 2014, 420).

Neka razmatranja na tragu ranije obrazlaganog Ventovog shvatanja identiteta države u istraživanju spoljne politike nalazimo u radovima koji se bave, između ostalog, spoljnopolitičkim identitetom Nemačke i Japana. Autori tih radova razmatraju odnos između identiteta i delanja i teže da utvrde upotrebe identiteta od strane političkih odlučilaca u njihovom delanju. U akademskoj literaturi o identitetu i spoljnoj politici, analiza se dovodi na nivo delanja, odnosno specifičnih politika koje ne predstavljaju sam proces odlučivanja, već delanje kao izraz volje, tj. namere koja proističe iz identitetske osnove. Tako, na primer, Tomas Bančof (Thomas Banchoff) na primeru post-hladnoratovske Nemačke pokazuje kako konstruktivizam objašnjava kontinuitet i promenu u spoljnoj politici te zemlje prema Evropskoj uniji. Isti autor državni identitet posmatra kao proces pozicioniranja države u međunarodnom kontekstu koji čine druge države, međunarodne institucije i njihova istorijska iskustva (Banchoff 1999, 268). Slično tome, na primeru japanske spoljne politike nakon završetka Hladnog rata, Kuniko Ašizava (Kuniko Ashizawa) istražuje odnos između identiteta (vrednosti) i delanja u spoljnoj politici i nalazi da taj odnos u značajnoj meri zavisi od konteksta i sadržaja identiteta. Jedan od nalaza tog rada jeste da identitet države „snabdeva donosiocice odluka određenim vrednostima koje zauzvrat oblikuju njihove preferencije” (Ashizawa 2008, 591). Identitet države je u nekim situacijama značajniji od racionalnosti u kreiranju spoljne politike – a istorija daje mnoštvo primera u kojima on može poslužiti kao konstitutivni, ograničavajući ili omogućavajući činilac politike.

Iako se ne tiču manjih zemalja, prethodna dva primera bitna su jer osvetljavaju u kojoj meri određeni tipovi identiteta oblikuju spoljnopolitički diskurs kao okvir za kreiranje spoljne politike. Jelena Subotić tako ispituje ovu vezu identiteta i delanja posredstvom koncepta ontološke bezbednosti na slučaju odnosa Srbije prema problemu statusa Kosova. Ona smatra da se tokom kriznih situacija na probu stavlja fizička, druš-

cija sopstva može posredovati u komunikaciji između onoga što Ringmar vidi kao „atomističko” (ili predružveno) i „empiricističko” sopstvo države (koje je sastavljeno od preferencija i percepcija) (Wehner and Thies 2014, 420).

tvena i ontološka bezbednost. Pritom se narativi „selektivno aktiviraju” u nastojanju da se očuva odnos između „političke promene” i „ontološke bezbednosti” koja se ispoljava u onome što naziva „autobiografskim kontinuitetom” koji kao jasna priča stabilizuje osećaj sopstva (Subotić 2016, 610). Rasprave o ontološkoj bezbednosti, tj. konzistentnom narativu o sopstvu, utiču na mogućnost delatništva države u spoljnoj politici, smatra Flokhart. Odatle su moguće dve strategije za uvećanje ontološke bezbednosti: prva, koja se fokusira na „bivstvovanje” tako što se učvršćuje identitet kojim se potvrđuje „poštovanje” i „snažan narativ”, i druga, „strategija delanja” koja insistira na praksama koje „doprinosе osećaju integriteta i ponosa” aktera (Flockhart 2016, 799). Valja primetiti da je ovakva logika ponašanja zapravo, kompatibilna sa pretpostavkama simboličkog interakcionizma koji može prilično verodostojno ponuditi uvide u ponašanje pojedinaca/aktera u širem kontekstu (međunarodnog) društva. Pritom, delanje obnavlja osećaj bivstvovanja kod aktera/subjekta.

ZAKLJUČAK

Ciljevi ovog članka bili su da se teorija uloga postavi u okvirima savremene konstruktivističke misli u međunarodnim odnosima i spoljnopolitičkoj analizi. Glavni zadatak je bio da se ponudi sistematizacija, tj. preglednost teorijskih rasprava i konceptualne raznovrsnosti u sagledavanju identiteta i uloge, kao i njihovog međusobnog odnosa. U tom smislu široki opseg literature i rasprava su organizovani u tri celine: ontologija, epistemologija i metodologija. Predstavljena su aktuelna dostignuća konstruktivističke analize spoljne politike i teorije uloga, pri čemu je sugerisano pomeranje istraživačke agende prema proučavanju identifikacija i narativne konstrukcije država u međunarodnim odnosima.

Odnos između identiteta i uloga je bitan i treba ga posmatrati u složenosti interakcija aktera, za šta se ukazuje na ono što nazivam kompleksom identiteta i uloga kako bi se izbegla jednostrana sagledavanja identiteta ili uloga. S druge strane, prihvata se i mogućnost da se u određenim empirijskim istraživanjima počne od koncepta uloge, ali da se ne izgubi iz vida značaj istraživanja pojedinačnih identifikacija u konkretnim interakcijama umesto nekakvog totalizujućeg identiteta. Vezu između istraživanja donošenja odluka i ponašanja moguće je sagledati korišćenjem teorije uloga koja kao svoju prednost ima povezivanje strukture i delatnika u društvenom i simboličko-interakcionističkom ključu.

Argument ovog rada jeste da neke spoljnopolitičke uloge i njihovo sprovođenje jesu u vezi sa samopojmljenim delom sopstva (ego) koji je ukorenjen u specifičnim diskursima o identitetu države, a ispoljen u narativima o spoljnoj politici država. Ova ego komponenta međunarodnog identiteta nije relacionala, već je odvojena od vršenja uloge i sadržana je u samo-

prepoznavanju aktera kako on vidi sebe. Takvi identitetski narativi tek u susretu sa shvatanjima i očekivanjima drugih međunarodnih aktera (eng. *role expectation*) mogu biti osmišljeni i prilagođeni tako da omogućavaju jednu relativno stabilnu i prihvaćenu koncepciju uloge koja može biti sprovedljiva u društvenom kontekstu. Spoljnopolitičke prakse država i njihovih delatnika kao rutine održavaju identitet, čime se taj identitet obnavlja. Ukoliko u narativu nije moguće smestiti jednu trajniju identitetsku komponentu koja podupire neku međunarodno pripisanu ulogu ili očekivanja ispostavljena od drugih aktera, nastupa ono što, Stefano Guccini (Stefano Guzzini) naziva „krizom identiteta” u međunarodnim odnosima (Guzzini 2012). Ja se posebno zanimam za prirodu i implikacije takvih kriza na spoljnopolitičku praksu malih država i načine njihovog eventualnog razrešavanja tako što upućujem na istraživanje modaliteta diskurzivnog prilagođavanja identiteta i uloga. U tom smislu predlažem da se markeri tog prilagođavanja mogu tražiti u performativnosti diskurzivnih praksi.

U radu je pokazano da su identiteti i uloge smešteni u okviru značajnih struktura koje tekstualno predstavljaju njihov izraz – te je stoga predloženo da se diskursi o identitetu i ulogama istražuju u skladu sa interpretativnim pristupom koji u sebi sadrži narativnu komponentu o sopstvu, drugom i njihovom odnosu. Važno je tome pridodati i mogućnost razumevanja diskurzivnih praksi u svetlu poststrukturalističkog koncepta performativnosti, tj. odigravanja u materijalnom i pojavnom smislu koje kao neko delanje postoji i van zapisanog teksta. Pritom, praksa kao nekakvo „kompetentno” i „šematizovano delanje” drugačija je od ponašanja (koje je „materijalno činjenje”) i delanja (koje je „smisleno ponašanje”) (Ralph and Giffins 2016, 5). Konstruktivizam je u novije vreme uzeo na sebe i istraživanje praksi, pa je, kako to zapaža Flokhart, „praksa priznata ne samo kao mehanički oblik rutinizovanog vršenja već i konstitutivni deo delatništva” (Flockhart 2016, 812).

Najnovija istraživanja i rasprave među proučavaocima međunarodnih odnosa i teorije uloga trasirala su nekoliko važnih pravaca poput studija o lociranju i socijalizaciji uloga, ili osporavanju uloga u unutrašnjoj politici. Ovde bih dodao da istraživanje spoljnopolitičkih uloga malih država kao svojevrsna ontologija treba uvažiti specifičnost njihovih nevelikih mogućnosti i strukturalne uslovljenosti socijalizacije i rešavanja sukoba uloga, odnosno suprotstavljenih očekivanja u vezi njihovog poželjnog ponašanja u međunarodnim odnosima. U pogledu epistemologije i metodologije istraživanja uloga, primetan je trend pomeranja prema šire shvaćenoj i sve popularnijoj analizi narativa koju prihvataju i racionalisti (a nešto manje prema analizi diskursa koju koriste postkonstruktivisti). Dodao bih umesto zaključka da je u pogledu mogućnosti istraživanja dinamike identita i uloga plodotvorno razmatrati napetosti i dvoumljenja između (ne)

mogućnosti promene identitetskog narativa i prilagođavanja uloga – a za šta je kompleks identiteta i uloga²⁰ naročito pozicioniran u pogledu mehanizama ublažavanja konvergencije i divergencije, te bi vredelo razmatrati dalje produblјivanje ove istraživačke agende.

BIBLIOGRAFIJA

- Ashizawa, Kuniko. 2008. "When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building and Japanese Foreign Policy." *International Studies Review* 10 (3): 571–98.
- Banchoff, Thomas. 1999. "German Identity and European Integration." *European Journal of International Relations* 5 (3): 259–89.
- Bevir, Mark, and Oliver Daddow. 2015. "Interpreting Foreign Policy: National, Comparative and Regional Studies." *International Relations* 29 (3): 273–287.
- Bially Mattern, Janice. 2005. *Ordering International Politics: Identity, Crisis and Representational Force*. Abingdon: Routledge.
- Biddle, B. J. 1986. "Recent developments in role theory." *Ann. Rev. Sociol.* 12: 67–92.
- Breuning, Marijke. 2007. *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Breuning, Marijke. 2011. "Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots." In *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, edited by Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns W. Maull, 16–35. Abingdon: Routledge.
- Brommesson, Douglas. 2015. "The Europeanization of Swedish Foreign Policy and Beyond: On Multiple Roles in Swedish Post-Cold War Foreign Policy." In *The Oxford Handbook of Swedish Politics*, edited by Jon Pierre, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199665679.013.28.
- Browning, Christopher S. 2008. *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A Case Study of Finland*. Bern: Peter Lang.
- Bucher, Bernd, and Ursula Jasper. 2017. "Revisiting 'identity' in International Relations: From identity as substance to identifications in action." *European Journal of International Relations* 23 (2): 391–415.
- Cantir, Cristian, and Juliet Kaarbo. 2012. "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory." *Foreign Policy Analysis* 8 (1): 5–24.
- Corbett, Jack, Yi-chong Xu, and Patrick Weller. 2021. *International Organizations and Small States: Participation, Legitimacy and Vulnerability*. Bristol: Bristol University Press.

20 O konvergenciji i divergenciji KIU, pogledati u Kovačević 2022.

- Emmerij, Louis, Richard Jolly, and Thomas G. Weiss. 2001. *Ahead of the Curve? UN Ideas and Global Challenges*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Flockhart, Trine. 2016. "The problem of change in constructivist theory: Ontological security seeking and agent motivation." *Review of International Studies* 42 (5): 799–820.
- Gigleux, Victor. 2016. "Explaining the Diversity of Small States' Foreign Policies through Role Theory." *Third World Thematics: A TWQ Journal* 1 (1): 27–45.
- Guillaume, Xavier. 2011. *International Relations and Identity: A Dialogical Approach*. Abingdon: Routledge.
- Guzzini, Stefano, ed. 2012. *Return of Geopolitics in Europe: Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crises*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harnisch, Sebastian. 2011. "Role Theory: Operationalization of Key Concepts." In *Role Theory in International Relations*, edited by Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns. W. Maull, 7–15. Abingdon: Routledge.
- Harnisch, Sebastian, Cornelia Frank, and Hanns. W. Maull, eds. 2011. *Role Theory in International Relations*. Abingdon: Routledge.
- Harnisch, Sebastian. 2012. "Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning." *Foreign Policy Analysis* 8 (1): 47–69.
- Hill, Christopher. 2016. *Foreign Policy in the Twenty-First Century*, 2nd edition. London: Palgrave.
- Holsti, K.J. 1970. „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy." *International Studies Quarterly* 14 (3): 233–309.
- Hopf, Ted. 2002. *Social Construction of International Politics: Identities & Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Hopf, Ted. 2016. „Making Identity Count: Constructivism, Identity, and IR Theory." In *Making Identity Count: Building a National Identity Database*. Oxford Scholarship Online, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780190255473.001.0001.
- Hudson, Valerie M., and Benjamin S. Day. 2020. *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, 3rd edition. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Ingebritsen, Christine. 2002. "Norm Entrepreneurs: Scandinavia's Role in World Politics." *Cooperation and Conflict* 37 (1): 11–23.
- Kara, Mehtap, and Ahmet Sözen. 2016. "Change and Continuity in Turkish Foreign Policy: Evaluating Pre-AKP and AKP Periods' National Role Conceptions." *Uluslararası İlişkiler* 13 (52): 47–66.
- Kovačević, Marko. 2017. „Međunarodni odnosi u doba teorijskog pluralizma: o stanju discipline i glavnim raspravama početkom 21. veka." *Međunarodni problemi* 69 (2–3): 181–205.

- Kovačević, Marko. 2022. "Diskurzivni tragovi malih država: oblikovanje identiteta i uloga Srbije i Hrvatske u Ujedinjenim nacijama." *Tragovi* 5 (1): 73–108. doi: <https://doi.org/10.52328./t.5.1.3>.
- Kubalkova, Vendulka, ed. 2001 (republished 2015). *Foreign Policy in a Constructed World*. London and New York: Routledge.
- Lebow, Richard Ned. 2016. *National Identities and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Le Prestre, Philippe. 1997. "Author! Author! Defining Foreign Policy Roles after the Cold War." In *Role Quests in the Post Cold-War Era: Foreign Policies in Transition*, edited by Philippe Le Prestre, 3–14. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
- McCourt, David M. 2011. "Role-playing and identity affirmation in international politics: Britain's reinvasion of the Falklands, 1982." *Review of International Studies* 37 (4): 1599–1621.
- McCourt, David M. 2014. *Britain and World Power Since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Nabers, Dirk. 2011. "Identity and role change in international politics" In *Role Theory in International Relations*, edited by Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, Hanns W. Maull, 74–92. Abingdon: Routledge.
- Neack, Laura. 2019. *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*, 4th edition. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Ralph, Jason, and Jess Gifkins. 2016, online first. "The purpose of United Nations Security Council practice: Contesting competence claims in the normative context created by the Responsibility to Protect." *European Journal of International Relations*, <https://doi.org/10.1177/1354066116669652>.
- Ringmar, Eric. 1996. "On the Ontological Status of the State." *European Journal of International Relations* 2 (4): 439–466.
- Somers, Margaret R. 1994. "The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach." *Theory and Society* 23 (5): 605–649.
- Stokke, Kristian. 2014. "Peace-building as Small State Foreign Policy: Norway's Peace Engagement in a Changing International Context." *International Studies* 49 (3–4): 207–231.
- Subotić, Jelena. 2016. "Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change." *Foreign Policy Analysis* 12 (4): 610–627.
- Thies, Cameron G. 2010. "Role Theory and Foreign Policy." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.291>.
- Thies, Cameron G. 2013. *The United States, Israel, and the Search for International Order: Socializing States*. New York: Routledge.

- Thies, Cameron G., and Marijke Breuning. 2012. "Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory." *Foreign Policy Analysis* 8 (1): 1–4.
- Vent, Aleksandar. 2014 [1999]. *Društvena teorija međunarodne politike*. Beograd: Univerzitet u Beogradu–Fakultet političkih nauka (prevodioci sa engleskog Marko Kovačević i Nikola Vujinović).
- Vucetic, Srdjan. 2017. "Identity and Foreign Policy." *Oxford Research Encyclopedia of Politics* DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.435.
- Walker, Steggen G, Mark Schafer, and John Beielser. 2016. "Belief Systems and Foreign Policy Roles: Role Contestation in U.S. Foreign Policy Decisions." In *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*, edited by Cristian Cantir and Juliet Kaarbo, 122–139. New York: Routledge.
- Wehner, Leslie E., and Cameron G. Thies. 2014. "Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles." *International Studies Review* 16 (3): 411–436.
- Weldes, Jutta. 1999. *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wivel, Anders. 2013. "From Peacemaker to Warmonger? Explaining Denmark's Great Power Politics." *Swiss Political Science Review* 19 (3): 298–321.
- Wivel, Anders, Alyson J.K. Bailes, and Clive Archer. 2014. "Setting the scene: small states and international security." In *Small States in International Security*, edited by Clive Archer, Alyson J.K. Bailes, and Anders Wivel. Abingdon: Routledge, 3–25.
- Zehfuss, Maja. 2002. *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

SUMMARY

IDENTITY-ROLE RELATIONSHIP IN INTERNATIONAL RELATIONS AND FOREIGN POLICY: ONTOLOGY, EPISTEMOLOGY AND METHODOLOGY

The aim of this article is to enable a comprehensive insight into key theoretical debates on the relationship between identities and roles in International Relations (IR) and Foreign Policy Analysis (FPA), with a particular focus on theoretical approaches of social constructivism and foreign policy role theory. Given the lack of interest in this research approach the post-Yugoslav IR literature, I systematize ontological, epistemological and methodological dimensions of studying foreign policy and security roles of states. In this research path-breaking effort, a special emphasis is on the role of small states in world

politics between structural imperatives and possibilities of agency. Role theory is reviewed in its relationship toward constructivist FPA, whereas the key notions of role theory, interpretive methodology and some examples of research on discursive construction of state identity and roles are presented. In the conclusion, I reflect on some further questions and a research agenda of identity and roles in IR.

KEYWORDS: International Relations Theory, Foreign Policy Analysis, Constructivism, Role Theory, Small States